

ПРАВЕН СТАТУС НА ЖЕНИТЕ В КРАЛСТВОТА НА ФРАНКИ И АНГЛОСАКСИ (V – IX ВЕК)

Надежда Христова

Произходът и историческата съдба на франките (доминирали политически над различните по етнически произход общности в рамките на франкската държава) и англосаксите (заселили Британия) през периода V – IX в. предоставят интересни възможности за сравнение. Групите племена, които съответно обозначаваме с тези наименования, принадлежали към западния клон на голямото семейство на германската етническа общност. Непосредствено преди разселването си те обитавали близко разположени територии в северозападните части на Европа. Социалното им устройство, обичаите и религиозните им вярвания били сходни.

В настоящото изследване ще очертаем и сравним правния статус на жените в кралствата на франки и англосакси¹ като изясним обхвата на правата им на наследяване и на собственост върху движимо и недвижимо имущество и като уточним как законите третирали жените като обект и субект на престъпления.

Наследствени права на жените

През V – IX в. правата на наследяване на жените в кралствата на франки и англосакси претърпели еволюция като резултат от социално-икономическото развитие и влиянието на посткласическото римско право.

Редът на наследяване, установен в римското право, бил следният: на първо място били лицата от кръга на т.нар. *sui heredes*; след тях идвали агнатите² на наследодателя; на трето място се нареждали т. нар. принадлежащи на един род (*gentiles*).

Sui heredes били всички лица, намирали се във властта на покойния, които ставали *sui iuris* след смъртта му, т. е. децата му от двата пола, включително и осиновените, децата на синовете му (ако последните били вече покойници), съпругата му, ако била под неговата власт (*manus*). Жените не могли да имат *sui heredes*. Те самите могли да бъдат *sui heredes* в качеството си на дъщери, внучки или съпруги под *manus*.

Измежду агнатите само най-близките имали права върху наследството на покойния и ако го откажели, то не бивало предлагано на по-далечните агнати. Права имали агнатите и от двата пола, но наследствените права се предавали от поколение на поколение само по мъжка линия, тъй като децата на една жена не оставали под властта на собствения ѝ баща. Това означавало, че жената можела да наследи като агнатен родственик брата на покойния си баща, но един мъж не можел да наследи брата на майка си. Постепенно обаче правото на жената да наследява като агнат било силно ограничено: само сестрата на покойния запазила правото да го наследи, ако той нямал деца. Целта на тези промени била да се ограничи възможността за изтичане на собственост извън мъжката наследствена линия на една фамилия в друга фамилия. За разлика от свободнородената жена, освободената робиня нямала агнати. Имуществото ѝ наследявал нейният патрон или наследниците му.

Лицата от кръга на т. нар. *gentiles* притежавали наследствени права над имущество на техен покоен родственик, който нямал *sui heredes* и близки агнати. Не е ясно дали лицата от *gens* наследявали като група или индивидуално. Тази част от закона за наследяването постепенно излязла от употреба и вероятно спряла да функционира някъде към средата на I в. пр. Хр., когато т.нар. *gentiles* били заменени от когнатите³ на покойния. Все пак, въпреки промените в принципите за наследяване в полза на когнатите, структурата на римската фамилия и режимът на римската частна собственост останали по същността си патрилинейни и през класическия, и през посткласическия периоди⁴.

Следва да се подчертае един факт: макар че правата за наследяване на имущество, за което нямало завещание, били точно определени и защитавали главно интересите на агнатите с постепенно

ориентиране и към тези на когнатите, действителните желания и съображения на главите на семейства, съставители на завещания, могли да следват съвсем други принципи. Така например, една съпруга, ако не била под *manus*, се нареждала много назад сред евентуалните наследници на съпруга си. Но на практика мъжете в Рим изглежда предпочитали да оставят вдовиците си добре осигурени. Интересите на децата от брака обикновено бивали защитавани като на вдовицата било давано само правото на плодopolзване над имуществото с уговорката, че тя можела да се ползва от това си право до края на живота си, докато децата ѝ оставали при нея, докато се омъжела отново и пр. Нерядко обаче вдовицата била посочвана и като наследник в завещанието на мъжа си. Дъщерята, от друга страна, се нареждала на едно от първите места сред евентуалните наследници на починал глава на семейство, но на практика можела да получи съвсем скромнен дял от бащиното си наследство, упоменато в завещанието му (особено ако имала братя), тъй като се предполагало, че при омъжването си тя щяла да получи зестра. Макар че по принцип не се смятало, че зестрата била полагащия се на дъщерята дял от бащиното наследство, съществуват данни, които показват, че през периода на Късната империя бащите започнали да гледат на даваната на дъщерите зестра точно по този начин⁵.

При брак без *manus* съпругата не се намирала под властта на съпруга си и имала право да притежава заедно с баща си имущество, над което съпругът ѝ нямал контрол⁶. Бащата, докато бил жив, имал право над всяко имущество, което се падало на дъщеря му или било резултат от нарастването на притежаваното от нея. След смъртта му дъщерята запазвала правата си на наследяване на имущество от рожденото си семейство (имущество, неупоменато изрично в завещание) и следователно имала право да притежава имущество отделно от съпруга си. Тя обаче вече била под опеката на агнатите от рожденото си семейство (освен ако покойният не бил оставил завещание, уреждащо нещата по друг начин). Без тяхното разрешение тя не можела да направи завещание и да остави имуществото си въвн от рожденото си семейство – например на децата си⁷.

Едва през 70-те год. на II в. законородените (а впоследствие и незаконородените) деца получили правото на първо място да пре-

тендират за наследството на майка си (свободнородена). Малко покъсно и децата на освободена робиня добили преференциално право пред патрона на жената да претендират за имуществото на майка си. Идеята, че децата, поради кръвната си връзка следвало да получат право над част от наследството на майка си, дори и това да означавало изтичането на известно имущество от рожденото семейство на жената, намерила израз и в разпорежданията относно запазването на част от зестрата на съпругата след прекратяване на брака в полза на децата, както и в намаляването ограниченията на настойничеството над жената, което давало възможност на една майка да се ползва от по-голяма свобода при съставянето на завещание в полза на децата си⁸.

Доста по-различни били основните принципи, на които било подчинено наследственото право у германските народи през Ранното средновековие: семейството като цяло притежавало поне потенциално право върху наследството; жените и природените деца били поставени в неравностойно положение; единството на патримониума не надживявало притежателя, тъй като правото на наследяване се определяло от вида и произхода на всяко отделно имущество; това от своя страна увеличавало броя на наследниците и затруднявало уреждането на въпроса с пасивите; твърде широките права на семейството правели на практика безпредметен всеки индивидуален акт за разпореждане с имущество и завещанието било рядко използвано, ако не и непознато, до края на XII в.⁹

Всички „варварски“ закони сочат като наследник на покоен наследодател най-близкия по кръв роднина. Първата степен на родство вероятно включвала бащата и майката; втората степен – потомците на бащата и майката, т.е. братята и сестрите на покойния или техните деца; третата – дядото и бабата и техните потомци, т.е. първи братовчеди на наследодателя или техните деца и т.н. Всяка степен наследявала според реда на последователност и във всяка степен като наследник се явявал онзи, който бил най-близко до общия възходящ роднина. Това ще рече, че представителството било непознато при наследяването, поради което синовете на преждепочинал брат или живите собствени синове изключвали от наследяване внуците от починал син¹⁰.

В принципите за наследяване, заложиени във франкското обичайно право съществуват и доста неясноти. На първо място, това е възможността на възходящите да наследяват имущество на техен низходящ – принцип, който очевидно не е бил познат на Тацит, който не упоменава бащата или майката на покоен наследодател като негови наследници¹¹.

На второ място, *Pactus Legis Salicae*¹² признава правото на наследяване на движимо имущество от страна на майката, братята, сестрите и сестрата на майката на покойния, а *Lex Ribuarica*¹³ определя като наследници бащата и майката на покойния, след тях – братя и сестрата, а след тях – „сестрата на майката или на бащата“. С други думи, и двата закона дават право на наследяване на движимо имущество на роднини по майчина линия.

Имайки предвид изложените особености на наследственото право у германците, стигаме до извода, че основната цел, преследвана в законниците при решаването на проблема за наследствените права, е да бъде съхранен имотът на голямото семейство от разпиляване като особено внимание се обръща на земята. Този основен принцип диктува начина, по който е решен въпросът за наследствените права на жената, която при сключване на официален брак преминавала в семейството на съпруга, към което впоследствие принадлежали и децата, родени в брака.

Според алеманското¹⁴ право дъщерите наследявали цялото имущество на бащата (включително недвижимото) само при липсата на синове.

В същия дух *Lex Burgundionum* признава правото да се придобива бащино наследство (без да се изключват недвижимите имоти) от дъщерите, при липса на синове, и от сестрите, при липса на братя¹⁵.

Lex Ribuarica постановява, че ако имало наследници от мъжки пол, жената не можела да получи земята на дедите (*hereditas aviatica*)¹⁶.

Повече ограничения пред жените поставя законникът на саксите от континента, който постановява, че дъщерите можели да наследяват само ако нямали чичовци, братя и племенници, синове на братята им¹⁷.

Още по-рестриктивен е законът на тюрингите, според който дъщерята можела да наследят земя както от баща си, така и от майка

си, само ако нямала братя и ако не се явял нито един мъж, роднина на баща ù по мъжка линия до пето коляно¹⁸. На практика този закон изключвал жените от кръга на наследяващите земя.

При англосаксите кралят на Уесекс, Алфред I Велики, в своето завещание посочва, че уважава съображенията на дядо си, който изключил жените от наследяване на земите на семейството. Алфред обаче предпочел да защити равните права на дъщерите си като им завещал дялове от земите си. Кралят спазва по-ранния обичай само в уговорката, която прави по отношение на наследниците от мъжки пол: ако те желаели да запазят земята в нейната ненарушена цялост, могли да откупят частта, наследена от жените¹⁹.

При сравняване на различни преписи на закона на салическите франки може да се проследи интересна еволюция на наследствените права на жената. През VI и VII в. се наблюдава една тенденция да бъде намалена рестриktivността на закона, предназначен да охранява интересите на синовете. Най-старата версия на *Pactus Legis Salicae*, според редакцията на К. А. Eckhardt, е текст А, съставен вероятно през 507–511 г. по времето на крал Хлодвиг. Версията В е била създадена или по времето на Теодерик I (511–533 г.) или на Теодоберт I (533–548 г.) – крале, които управлявали територията от франкската държава, позната под името Австразия. В текст А, в титул LIX.6 („За алодите“), относно наследяваната земя е използвано понятието „*de terra vero*“, докато във версията В съответно е използвано понятието „*de terra vero salica*“, т.е. наследствената земя на салическите франки²⁰. Тъй като в титул LIX.6 изрично е казано, че жената в никой случай не можела да наследява земята, която се падала на мъжкия пол, т. е. на братята²¹, и като се има предвид значението на двете гореспоменати понятия, стигаме до заключението, че в най-старата версия на закона, версия А, жените са изключени изцяло от наследяването на земя. Във версия В това ограничение е сведено до т. нар. „салическа земя“ (т. е. наследствения семеен имот). Вероятно земи, придобити по други начини, а не чрез наследяване на семейна собственост, следвало да бъдат разделяни поравно между синовете и дъщерите.

Крал Хилперих I направил още една стъпка напред като в специален едикт от 575 г. позволил на жените да наследяват дори „салическа земя“, ако нямали братя²².

Промените в текста на *Pactus Legis Salicae*, касаещ наследяването на земя от жени, както и добавките към него, отразяват тенденция, която може да се проследи още веднъж и чрез направената по-горе съпоставка на аналогични текстове от законниците на германски народи, включени в пределите на франкската държава. Тази тенденция била в посока към смекчаване на рестриktivността на законите по отношение наследствените права на жената, в посока на разширяване на възможността ѝ да наследи земя като дъщеря.

Сред англосаксите, населили една повърхностно романизирана територия, процесът на разширяване на наследствените права на жените протичал по-бавно и възможностите им да притежават земя в това общество дълго време били свързани по-скоро с дарения от страна на съпрузите им, отколкото с включване (макар и при ограничаващи условия) в кръга на наследниците на бащиния имот. За съжаление данните от изворите от англосаксонския период относно този аспект от правния статус на жените са твърде оскъдни, особено за столетията, които проучаваме.

Що се отнася до движимото имущество, ако приемем, че в първия параграф на вече споменатия титул LIX от *Pactus Legis Salicae* е казано, че „ако някой умре и не остави синове“, а не „ако някой умре и не остави деца“²³, то се оказва, че дъщерите са изключени от наследяването на движимото имущество на покойния си баща като същевременно такова право е дадено на жени, роднини на бащата: майка му, сестрите му, сестра на майка му и сестра на баща му. Струва ни се, че по-правилно би било текстът да се чете „ако някой умре и не остави деца“, което означава, че движимото имущество на главата на семейството се е поделяло между всичките му деца независимо от пола им. Както вече пояснихме, в титула има отделен параграф за земята.

Същият титул „За алодите“ в *Pactus Legis Salicae* постановява, че ако починалият нямал деца, майка му имала преференциални наследствени права върху движимото имущество; след нея идвали братята и сестрите на покойния, които имали право на равни дялове; след това идвала сестрата на майката, следвана от сестрата на бащата²⁴. Версията на закона, наречена *Lex Salica Karolina* и записана след редактиране по времето на Карл Велики, дава приоритет на сестрата на бащата пред сестрата на майката²⁵. *Lex Ribuaría*, който в общи

линии повтаря текста на закона на салическите франки, поставя на първо място сред наследяващите движимото имущество на човек без синове неговите майка и баща; освен това законът упоменава сестрата на бащата и сестрата на майката като равностойни наследници²⁶.

В *Leges Burgundionum* на жените се дават преференциални права на наследяване единствено по отношение на дрехите и бижутата на майките и сестрите им²⁷. Що се отнася до останалото движимо имущество, а както уточнихме по-горе и до недвижимото, дъщерите наследявали, само ако в семейството нямало синове.

Според законника на тюрингите (*Lex Thuringorum*) дъщерите, без всякакви уговорки, можели да наследяват движимо имущество след смъртта на бащите си. Ако покойният наследодател нямал синове и дъщери, движимото имущество получавали сестрите му; а ако нямал и сестри, право върху движимото имущество имала майка му²⁸. Същият закон постановява, че ако дъщерята имала братя, трябвало да наследи от майка си само украшения и дрехи. Ако покойницата нямала синове и дъщери, сестра ѝ получавала украшенията и дрехите ѝ²⁹.

Тези примери показват, че по отношение на наследяването на движимо имущество в законите на германците съществуват известни различия. Жените по принцип не били изключени от наследяването на такова имущество, както бил случаят с правата им по отношение на недвижимото имущество. Различията между отделните законници се очертават по отношение на кръга от роднини-жени, които са включени в групата на наследяващите както и на реда, в който те следвало да наследят.

Извори като сборниците с формули сочат, че ограниченията върху наследствените права на жените, фиксирани в законниците, често били заобикаляни и дори будели възмущението на някои бащи. В един такъв документ от края на VIII в. баща изразява несъгласието си с „безбожния обичай“, който поставял в неравностойно положение децата му, нарушавал равенството им пред Бога и се изправял пред любовта, която той като баща изпитвал към тях. Текстът на самата формула е следният: „От дълго време сред нас се спазва един безбожен обичай, който забранява сестрите да разделят наравно с братята си бащината земя. Аз отхвърлям този безбожен закон. Господ ми е дал всички ви като мои деца и аз ви обичам еднакво, и затова вие ще

получите по равен дял от моето имущество след смъртта ми. С този писмен документ аз те правя, моя обичана дъще, равноправен и законен наследник на моето имущество срещу изключителните претенции на твоите братя, моите синове, ... така че ти да не получиш с нищо по-малко от тях”³⁰.

Във формула от друг сборник (*Cartae Senonicae*) баща, отново по повод на наследствените права на дъщеря си, постановява по отношение на всичко притежавано от него – както наследствената земя, така и придобитото от него самия – да бъде поделено по равно между синовете му и дъщеря му³¹.

Интересна информация относно спор за наследство дава Григорий, епископ на Тур. Той съобщава в своята *Historia francorum*, че след смъртта на Бертрам, епископ на Бордо, започнал спор между сестра му Бертегунда и майка му Ингитруда: майката претендирала, че тя била законен наследник на сина си; сестрата пък искала дял от наследството, защото имуществото на брат ѝ първоначално било принадлежало на техния баща и защото брат ѝ го бил завещал на нея. Съдът решил, че на сестрата трябвало да бъде дадена една четвърт от имуществото, а останалото трябвало да получат майката и синът на покойния брат на Бертрам³².

Цитираните документи доказват, че някъде от края на VIII в., с постепенното издигане на Каролингите, в практиката рестриктивните германски обичаи, ограничаващи възможностите на жените да наследяват имущество, постепенно губели силата си.

Относно англосаксите, по-обилен документален материал, засягащ наследствените права на жените (главно т. нар. *wills* – „завещания”), има от късната англосаксонска епоха, X – XI в. – период, който е извън обсега на това изследване. Голяма част от завещанията от този период са публикувани от D. Whitelock³³. Важно е да се отбележи, че в тези завещания не се забелязва тенденция завещавачите да предпочитат да оставят имущество, включително и земя, по-скоро на мъже отколкото на жени. Напротив, жени получават земя като че ли това е нещо съвсем нормално, а не резултат от липсата на мъжки наследници. Завещанията оставят впечатлението, че родителите са се грижели за бъдещето на децата си без разлика от пола им. С други думи, наблюда-

дава се същата тенденция, както на континента, но отместена във времето.

Право на собственост на жените

След като изяснихме обхвата на наследствените права на жените, следва да установим какви правомощия имали те да се разпождат с имуществото си, т.е. доколко жените били дееспособни по отношение на имуществото, което получавали.

Без да се спира конкретно на въпроса за дееспособността на омъжената жена в германските общества, С. Fell твърди, че у англосаксите жената притежавала личен контрол над „утринния дар“³⁴ – тя имала право да го дава, продава или завещава както намерела за добре. Изследователката не уточнява дали жената имала това право по време на брака си или след смъртта на съпруга си³⁵.

Противоположно мнение защитават Р. Oulgiac и J. de Malafosse. Според тях при германците като дъщеря или вдовица жената притежавала определена свобода да разполага с имущество, но тя не разполагала с такава свобода по време на брака си. Авторите откриват податки за съществуването на определени регионални различия в това отношение в законниците на различните германски народи. При салическите франки през VI в. жената се радвала на относителна свобода – тя дори по време на брака си притежавала пълна собственост върху *dos*³⁶, дадена ѝ от мъжа ѝ. Ограничаването на това право започнало от VIII в. нататък като се наложило положението *dos* на жената да принадлежи на семейството, т.е. на децата от брака, на които било признато правото да я наследяват. Изследователите отдават тази тенденция на засилващото се влияние на църквата, което несъмнено водело до увеличаване на авторитета на мъжа³⁷.

Ако направим анализ на конкретните сведения от извори от V–IX в., бихме могли да установим докъде се простирали правата на жената в качеството ѝ на неомъжена, съпруга, разведена и вдовица по отношение на определеното за нея имущество.

Косвено доказателство, че имуществото на съпругата, натрупвано от *dos*, от „утринния дар“, от донесените от бащиния дом вещи и от евентуалните приходи от всичко изброено, се третира от законите като отделно от останалото семейно имущество, откриваме в параграфи на някои германски законници. В тях изрично е казано, че

при извършването на нарушение или престъпление от страна на мъжа, имуществото на неподлежащата на наказание невинна съпруга не трябвало да бъде конфискувано³⁸. Когато обаче самата жена извършела нарушение или престъпление, законът предвиждал тя да понесе отговорността за деянието си и да бъде наказана с глоба или с конфискация на това имущество³⁹.

Макар че съдържат ценна информация, франкските формули много рядко дават сведения за произхода и конкретния собственик на имуществото, с което се извършва разпореждане⁴⁰. Поради това е трудно да се установи в кои случаи става въпрос за разпореждане с имущество на жената – тогава евентуалното участие на съпруга би означавало, че съпругата е недееспособна – и в кои случаи се касае за разпореждане с имущество, придобито по време на брака, и следователно става въпрос за съвместно участие на двамата съпрузи в акта на разпореждане, но не и за недееспособност на съпругата.

Ценни сведения в това отношение дават наративните извори. Епископът на Тур, Григорий, съобщава относно годежа на Ригунта, дъщерята на крал Хилперих и кралица Фредегунда, че кралицата направила такива неочаквани за краля подаръци на дъщеря си, че Хилперих се изплашил да не би тя да е изпразнила кралското съкровище⁴¹. Относно действията на Фредегунда при споменатия годеж Григорий съобщава дословно следното: „Майка ѝ също донесла много злато, сребро и дрехи – толкова, че като ги видял, кралят дори помислил, че не му е останало нищо. Кралицата, като забелязала безпокойството му, се обърнала към франките и казала: „Не мислете, о мъже, че съм взела нещо от съкровищата на предишните крале. Всичко, което виждате тук, е моя собственост, тъй като и най-славният крал често ме даряваше, и самата аз доста натрупах в своето старание, и отстъпените ми имения ми донесоха доволно големи доходи в натура и в пари, а и самите вие често ми давахте подаръци. Ето откъде е всичко, което виждате пред себе си...”⁴²

От текста става ясно, че Фредегунда се чувства задължена да даде точна сметка относно произхода на дареното от нея. По думите на кралицата това имущество било натрупано от подаръци, които тя била получавала от краля и приближените му (вероятно главно украшения, скъпи тъкани, дрехи), а също и от приходи от имения, които,

както е казано в текста, са ѝ били отстъпени, т. е. тя вероятно е притежавала само правото да ползва приходите от тях. Фредегунда очевидно смятала, че може свободно да се разпорежда с това имущество, а реакцията на краля подсказва, че той дори не подозирал за съществуването му. Разбира се, не трябва да забравяме, че в случая става въпрос за съпругата на крал, която очевидно имала възможност да натрупа далеч по-значително лично имущество по време на брака си от съпругата на обикновен франк. Именно като кралица Фредегунда прави подарък, съответстващ на положението ѝ, и то не просто на дъщеря си, а на франкска принцеса, омъжваща се в далечна земя. С този си акт обаче Фредегунда на практика извършва предварително прехвърляне на имущество на лице, което и без друго имало право да го получи след смъртта ѝ според франкските закони⁴³.

Интересна информация относно правата на жените да се разпореждат с имущество дават и завещанията от англосаксонския период. Така например, в началото на IX в. Етелнот, аристократ от Kent, и съпругата му Генбур, направили съвместно завещание пред архиепископа на Kentърбъри, един свещеник и представител на краля. Те декларирали, че онзи от тях, който надживееел другия, трябвало да получи едно имение в Kent. Ако имали дете, то трябвало да наследи имението от родителите си; ако нямали дете, след смъртта им архиепископът трябвало да получи имението срещу заплащане⁴⁴.

Сведенията от цитираните извори показват, че докато била омъжена, жената притежавала някакво имущество, натрупано най-вече от всичко онова, което ѝ било дадено под формата на брачни дарове. Германските закони третирали това имущество като нещо отделно от останалата семейна собственост, което не можело да се отчуждава, а само да се увеличава, тъй като предназначението му било да бъде използвано след евентуално прекратяване на брака. Това стеснявало възможностите на жената свободно да се разпорежда с дареното ѝ, особено ако ставало въпрос за недвижимо имущество.

Сведенията относно правата на разведени жени върху имущество са твърде откъслечни. Без да се уточняват изрично тези права, законникът на Етелберт само постановява, че при развод, ако жената си отидела от дома на съпруга си заедно с децата, получавала половината имущество; ако напуснела без децата от брака, получавала дял,

равен на този на всяко едно от децата⁴⁵. Ако обаче тя не била родила дете, роднините на баща ѝ трябвало да вземат вещите ѝ и „утринния дар“⁴⁶.

В своято съчинение епископът на Тур, Григорий, съобщава за основаването на манастир в Поатие от замонашилата се кралица Радегунда, съпруга на крал Хлотар I⁴⁷. Радегунда извършила дарение в полза на основания от нея манастир „Сент Кроа“ в Поатие със съгласието на съпруга си, който не особено охотно се съгласил на разтрогване на брака им. Относно основаването на манастира и неговото имущество Григорий цитира писмо-обръщение на Радегунда до епископите от областта, в което се казва следното: „... аз основах в град Поатие манастир за девизи, който построи и украси светлейшият господар крал Хлотар. При основаването на манастира аз предадох в дар на това място всичко онова, с което ме беше дарил кралят в своята щедрост“⁴⁸. Цитираният откъс показва, че Радегунда извършила дарение, което вероятно се е състояло от вещи, получени от нея като дар от съпруга ѝ при сключването на брака им и които тя запазила след развода.

Информация за дееспособността на вдовица по отношение на определеното ѝ имущество дават различни по тип документи. Законникът на саксите от континента постановява настойничество над вдовица в лицето на сина на покойния ѝ съпруг от предходен брак; ако такъв нямало, то настойник трябвало да стане братът на умрелия съпруг или, ако нямало и брат – най-близкият роднина на починалия⁴⁹. В този случай става въпрос за вдовица, която оставала в семейството на покойния си съпруг.

Информация със същия смисъл дава и едно изследване върху икономическата структура на абатство Прюм. Вдовиците, живеещи на територията на абатството, поделляли позициите си на държатели на земя с най-големите си синове и трябвало да се откажат от положението си на глави на домакинства след като тези синове се оженили. В същото време овдовелите мъже запазвали положението си на глави на семейства и държатели на земя независимо от това дали синовете им били непълнолетни или семейни хора с деца⁵⁰.

За широки правомощия на вдовици свидетелстват друга група документи. Съгласно капитуларий III към *Pactus Legis Salicae* вдовица,

пожелала да се омъжи отново, можела свободно да се разпорежда с определена част от дадената ѝ от покойния ѝ съпруг *dos*, ако от брака нямало деца⁵¹.

В англосаксонски документ от IX в. е фиксирана продажба, извършена от някаква вдовица на име Уертрит, която, за да финансира поклонението си в Рим, продала имение, което била получила по волята на съпруга си⁵².

Както сочат изворите, обхватът на правомощията на жената върху отреденото за нея имущество се проявявал най-ясно след овдовяването ѝ и пряко зависел от това дали от брака имало или нямало деца. Ако вдовицата имала деца, правата ѝ върху имуществото, дадено от съпруга ѝ, били ограничени: тя владеела това имущество до края на живота си, ползвала се от плодовете от него, но не можела да го отчуждава. Ако от брака нямало деца, вдовицата можела да напусне дома на съпруга си с определен от закона дял и да се омъжи отново.

Оскъдна и противоречива е и информацията в изворите относно дееспособността на неомъжени дъщери. Титул XLIV от *Lex Saxonum* поставя дъщери, които нямали братя и чиито баща бил починал, под настойничеството на брата на баща им или, ако нямало такъв, на някой близък роднина на бащата⁵³.

Lex Saxonum урежда и въпроса за настойничеството над дъщеря на вдовица, пожелала да се омъжи отново: ако тази вдовица се омъжела втори път, родяла син и отново овдовеела, настойничеството над дъщерята се предавало на този роден от втория брак на майката син. Ако обаче вдовица, имаща син, се омъжела повторно, родяла дъщеря и овдовеела отново, настойничеството над тази дъщеря се падало на брата на починалия втори съпруг или на най-близкия роднина на втория съпруг⁵⁴.

От друга страна, законът на рипуарските франки постановява, че ако някой рипуар умрял или бъде убит и оставел син, и ако синът нямал изпълнени 15 год., то той нито можел да бъде ищец, нито бил длъжен да отговаря при призоваване на съд. Синът можел да върши това от петнадесетата си година нататък или сам можел да си избира защитник. По същия начин трябвало да постъпи и дъщерята⁵⁵. На практика цитираният текст дава пълна юридическа дееспособност на дъщерята след 15-годишна възраст.

Съпоставянето на двата документа навежда на мисълта, че след навършване на определена възраст осиротелите дъщери ставали реален субект в правото, сами защитавали интересите си и отговаряли за делата си.

На базата на данни от манастирски картуларии S. Wemple проследява как са се променяли правомощията на жените при сделки с недвижимо имущество до края на IX в. в различни региони на франкската държава. На първо място S. Wemple изследва документи от съдържащия над 3500 акта Лоршки картуларий. Лоршкото абатство било основано през 764 г. и се радвало на благоволенieto на Каролингите. То притежавало обширни имоти по левия бряг на р. Рейн и по долините на реките Майн, Некар и Саар – територии с аристокрация от източнофранкски произход и с икономическа и социална организация типични за франкското кралство⁵⁶.

Изследователката разделя на две групи отразените в документите на абатството сделки с имущество с участието на жени. В първата група влизат сделки, при които жени действат самостоятелно като даряват, продават, разменят или предявяват права върху имущество. Към втората група спадат сделки, при които жени действат като партньори на мъже – техни съпрузи, синове, братя, бащи, като жените или се намират в равностойна позиция, или имат второстепенна роля – само като засвидетелстващи съгласие при съответната сделка.

От статистическия анализ на данните S. Wemple прави извода, че както самостоятелната активност на жените, така и участието им като партньори заедно с мъже в сделки с имущество, намаляват чувствително през периода между 814 и 840 г., т.е. по време на управлението на Людовик Благочестиви, и особено след 840 г. Според изследователката евентуалните причини за подобно развитие на нещата следва да се търсят отчасти в брачното законодателство на Людовик Благочестиви и предшествениците му, характеризиращо се със строги мерки срещу развода⁵⁷.

Според проучванията на S. Wemple, единствените области на юг в пределите на франкската държава, от които за този период са запазени малко повече харти, са Оверн и Маконе. Оверн, част от Аквитания, бил населен със смесено гало-римско и франкско население. В Маконе освен тези две етнически групи живеели и бургунди. Разполо-

жени в непосредствена близост, тези области споделяли общо политическо развитие по времето на Каролингите.

S. Wemple достига до извода, че в Оверн и Маконе съществувал един по-добър баланс между икономическите възможности съответно на мъжете и жените, отколкото в североизточните, франкски предели на държавата. S. Wemple предполага, че това се дължало на сериозната защита на правата на наследяване на жените в резултат на прилагането на норми от римското право.

В същото време обаче изследователката прави изненадващата констатация, че, въпреки относително по-големите им възможности да наследяват земя, по-малко жени от Оверн и Маконе се явяват като самостоятелна страна в сделки, отколкото в североизточната част на страната – всъщност по една-две във всяка от двете области. В същото време значителен брой жени участват като партньори в сделки заедно със своите съпрузи или братя.

S. Wemple обобщава, че в Оверн и Маконе броят на дъщерите, които наследявали собственост бил по-голям, но вероятно запазената им лоялност вече като омъжени жени към рождените им семейства, осигурявала стабилността на поземлените отношения в тези предели на франкската държава⁵⁸. Тук бихме добавили, че наблюдаваните от S. Wemple регионални особености в правомощията на жените по отношение на разпореждане с имущество се дължат по-скоро на различните принципи, залегнали в наследственото право съответно у „варварите“ и в римската правна система, отколкото на лоялността на омъжените жени към рождените им семейства. С други думи, важното било кой преимуществено осигурявал жената икономически при овдовяване и развод – рожденото ѝ семейство, което според римското право ѝ давало зестра и наследство или съпругът ѝ, който по германската традиция я дарявал при встъпването в брак. Според степента на влияние на римското и „варварското“ право в даден регион, което пък зависело от етническата структура на населението, се очертавали и тези регионални особености, които констатира S. Wemple.

Интересен е фактът, че в населените главно с франки предели на франкската държава доста скоро след започването на процеса на разширяване на наследствените права на жените, се очертала, както констатира S. Wemple, тенденция на намаляване активността на

жените при сделките с недвижимо имущество. Очевидно бащите и съпрузите можели да упражняват контрол над дъщерите и съпругите си, ограничавайки на практика дееспособността им при разпореждане с имущество. Така ситуацията започнала да напомня положението в южните предели на държавата, където жените, под влияние на римската правна традиция, имали широки наследствени права, но ограничена дееспособност.

Жените като обект и субект на престъпления

В кралствата на франки и англосакси жените се ползвали от закрилата на законите. Всяко посегателство срещу честта, здравето и живота на жена било строго наказвано.

За изнасилването на свободна жена германските законници предвиждат много високи обезщетения. Съгласно *Pactus Legis Salicae*, мъж, за когото се докажело, че се е сношил със свободна девойка, трябвало да плати обезщетение, равно по стойност на максималната стойност на *dos*, т. е. 62S солида⁵⁹. Алеманският закон наказва с глоба от 40 солида изнасилването на свободна девствена жена⁶⁰. В законника на фризите е предвидено виновният за изнасилване на девойка, знатна или незнатна, да плати голямо обезщетение: на девойката – равно на нейния вергелд⁶¹; на краля – равно на вергелда на потърпевщата; и на нейния баща или настойник – в същия размер⁶². В законите на крал Алфред I Велики (871 – 899/900 г.) пък е постановено, че ако някой изнасилел млада девствена жена от незнатните, трябвало да плати 60 шилинга; ако тя била от знатните, обезщетението трябвало да бъде увеличено в съответствие със стойността на вергелда ѝ⁶³.

Законите защитават от посегателства и жените с нисък статус. Така например, съгласно закона на Етелберт, наказанията за посегателство върху честта на несвободна жена се определяли съобразно със статуса на социалната група, към която принадлежал нейният господар. Ако мъж легнел със слугиня на ърл, сервираща питиета, трябвало да плати 20 шилинга компенсация; ако обаче това била слугиня, сервираща питиета на кърл, компенсацията се равнявала само на 6 шилинга. Ако мъж легнел с робиня принадлежаща към втора категория, компенсацията, която трябвало да бъде платена се равнявала на 50 *sceattas*⁶⁴. Паричните компенсации, за които става дума, получавали господарите на жените.

В същия дух са и предвидените както от *Pactus legi Salicae*, така и от *Lex Salica Karolina* строги наказания за свободен или роб, позволили си да имат сношение с робиня, непринадлежаща към тяхното домакинство⁶⁵.

Сериозни обезщетения се предвиждали и при всякакви непристойни действия, уронващи честта, на които една жена можела да стане жертва. Така например *Pactus Legis Salicae* постановява, че онзи, който отрежел косата на дългочосо момче без съгласието на родните му и това бъдело доказано, трябвало да плати 45 солида. Същото обезщетение се заплащало, ако бъдели отрязани косите на свободно момиче⁶⁶. По-късният *Lex Salica Karolina* обаче увеличава обезщетението за момиче на 62S солида⁶⁷.

Съгласно *Pactus Legis Salicae*, ако свободен докоснел дланта или ръката, или пръста на свободна жена, и ако това бъдело доказано, той трябвало да плати 15 солида. Ако той докоснел ръката ѝ под лакътя, трябвало да плати 30 солида. Ако пък свободен се осмелял да постави ръката си над лакътя на жената, и това бъдело доказано, трябвало да плати 35 солида. А онзи, който докоснел гърдата на жена или я порежел така, че кръвта потечала, трябвало да плати 45 солида⁶⁸. Същото постановява и *Lex Salica Karolina*⁶⁹.

Законите на алеманите постановяват, че ако мъж срещнел свободна жена на полето и я лишал от всичко, което тя носела от кръста нагоре, трябвало да плати глоба от 6 солида. Ако той я съблечал напълно, глобата трябвало да се удвои⁷⁰.

Съгласно законите на крал Алфред, ако някой хванел за гърдата млада жена от незнатните, трябвало да плати 5 шилинга обезщетение. А ако я повалял на земята, но не легнел с нея, трябвало да ѝ плати 10 шилинга обезщетение⁷¹.

За да се получи ясна представа за тежестта на тези наказания, бихме посочили като сравнение, че, според *Pactus Legis Salicae*, ако някой бъдел ударен по главата така, че се покажел мозъкът и паднели три кости, имал право на обезщетение от 30 солида⁷². А съгласно законите на крал Алфред, компенсацията, дължима на кърл (т.е. незнатен свободен), завързан от някого за простъпка, която не бил извършил, била 10 шилинга. Ако пък кърл бъдел завързан и обръснат като свещеник, обезщетението за това трябвало да бъде 60 шилинга⁷³.

Законите на алемани и бавари наказвали строго и залавянето и продаването на свободни хора като наказанията за подобно посегателство срещу жена били двойно по-тежки от тези за посегателство срещу мъж. Ако човекът бил продаден извън границите на родината му, но имало възможност да се върне, глобата била съответно 40 солида за мъж и 80 солида за жена; ако обаче не съществувала възможност продаденият човек да се върне, глобата нараствала на 160 солида за мъж и 400 солида за жена. Ако човекът бил продаден в родината си, глобата била съответно 12 солида за мъж и 24 солида за жена⁷⁴. В законника на саксите от континента обаче са определени еднакви глоби за продажбата на свободни мъже и жени извън страната⁷⁵.

Постановленията относно обезщетенията за убийство на жени в германските законници показват, че социалният статус на жената бил обвързан с възрастта ѝ. Съгласно *Pactus Legis Salicae* свободно момиче, което все още не било достигнало възрастта, на която можело да ражда деца, било защитено с вергелд от 200 солида – сума, която зачитавала и живота на свободен франк от раждането до смъртта му. Но с навлизането във фертилна възраст и през целия този период, вергелдът на жената се утроявал и ставал 600 солида. След като излезела от фертилния период в живота си, жената отново била защитена с вергелд от 200 солида⁷⁶.

Законът на рипуарските франки постановява заплащането на вергелд от 600 солида за убийството на свободна жена на възраст до 40 год., докато животът на момиче и на жена извън фертилна възраст е защитен с вергелд от 200 солида⁷⁷. Вергелдът за свободен рипуар бил също 200 солида, а за кралски служител – 600 солида⁷⁸.

Законите на алеманите и баварите определят за живота на свободна жена двойно по-голям вергелд отколкото за живота на мъж със същия статус. За нанесена ѝ телесна повреда жената получавала двойно по-голяма компенсация отколкото един мъж⁷⁹. Баварският законник обосновава този подход с факта, че жената не можела да се защитава с оръжие в ръка. Ако пък тя предпочетяла да се защитава и да се сражава с храбростта на мъж, изгубвала тези си привилегии⁸⁰.

В саксонското право животът на девствена девойка бил защитен с двойно по-голям вергелд, отколкото този на мъж. Що се касае до вече раждала жена, то вергелдът и глобите били същите като за мъж⁸¹.

Законът на фризите определя един и същ вергелд за убийството както на мъж, така и на жена⁸². Съгласно законника на Етелберт вергелдът за живота на свободни мъже и жени също бил еднакъв⁸³.

Особено тежки наказания са предвидени в германските сборници със закони за побой, нараняване и убийство на бременни жени. Според *Pactus Legis Salicae* онзи, който убие бременна свободна жена и това бъде доказано, трябвало да плати 700 (600 в друг титул) солида. Ако някой убие дете в утробата на майка му или до деветия ден след раждането му, преди то да имало име, и това бъде доказано, трябвало да плати 100 солида⁸⁴. Такива разпореждания има и в *Lex Salica Karolina*⁸⁵.

Капитуларий, обнародван към средата на VI в. от Хилдеберт и Хлотар за онази територия от франкската държава, която била известна като Нейстрия, предвижда тежко наказание за побой над бременна жена. Ако побоят не бил довел до аборт, но бил поставил в опасност живота на жената, трябвало да се заплатят 200 солида. Ако жената абортирала без да умре, наказанието било 600 солида. Ако обаче след нанесен ѝ побой жена абортирала и починала, наказанието нараствало на 900 солида, а ако тя се намирала под кралско покровителство, сумата достигала 1200 солида⁸⁶.

Според *Lex Ribuaría*, ако бременна жена бѣдела наранена, но без да абортира, тя трябвало да получи 200 солида компенсация. Ако обаче нараняването доведяло до аборт, компенсацията нараствала на 600 солида, а ако зародишът бил от женски пол – на 2400 солида. Ако бѣдела убита бременна жена, семейството ѝ следвало да получи 900 солида като компенсация⁸⁷.

В законника на алеманите побоят над бременна жена се наказва с глоба от 40 солида. В случай, че поради физическо посегателство жена абортирала, и ако полът на зародиша можел да бѣде определен, виновникът трябвало да плати 12 солида, ако зародишът бил от мъжки пол и 24 солида, ако той бил от женски пол⁸⁸.

Според друго разпореждане в законника на алеманите свободен, чиято съпруга била отвлечена от друг мъж, притежавал бащини права над децата, които тя евентуално била родила по време на пленяването си, макар че те имали друг биологичен баща. Ако такова дете

починело, законният съпруг имал право да изиска кампенсация като за момиче тя била двойно по-голяма от тази за момче⁸⁹.

Съгласно законите на крал Алфред, ако някой убиед жена с дете, докато то било в утробата ѝ, трябвало да плати пълния вергелд на жената и половината от вергелда на детето, като последният трябвало да съответства на вергелда, дължим за роднините на бащата⁹⁰.

Високите стойности на обезщетенията, предвидени в германските законници за нараняването, убийството или продаването на жени в робство са тълкувани от някои изследователи като доказателство за високия им статус в обществото през Ранното средновековие⁹¹. Това, което най-вече зачитават законниците всъщност е способността на жената да ражда деца. Акцентирането върху репродуктивните способности на жената и върху нейната беззащитност подпомогнало налагането на идеята за женската пасивност и подчиненост, особено във висшите слоеве на обществото, където от жените не се очаквало да се занимават с физически труд⁹².

Жената носела отговорност за деянията си пред закона. Англосаксонските законници разглеждат казус, при който жената е съучастник на мъжа си при кражба. Интересно противоречие е допуснатото при решаването на този казус в законника на крал Ине. В него в един от титулите е казано, че ако някой откраднел без знанието на съпругата и децата си, трябвало да заплати глоба от 60 шилинга. Ако обаче кражбата бѐдела извършена със знанието на цялото домочадие, те всички трябвало да преминат в робско състояние⁹³.

В друг титул на същия закон се казва, че ако съпруг откраднел животно и го донесял в дома си, и ако бѐдел заловен там, той трябвало да изгуби своя дял от имуществото. Жена му обаче трябвало да бѐде свободна, тъй като била длъжна да се подчинява на господаря си. Ако тя се осмеляла да се закълне, че не е опитала от откраднатото, можела да запази своята третина от имуществото⁹⁴. Във втория от цитираните титули законодателят е изхождал от презумцията, че тъй като жената била длъжна да се покорява на мъжа си, тя не можела да носи вина за онова, което той вършел в дома им и извън него. Все пак, в този случай от жената се изисква да се закълне в невинността си.

Във франкските законници са взети мерки срещу престъпления, извършвани от жени. *Pactus Legis Salicae* постановява, че жена, която била омагьосала друга жена така, че последната не можела повече да има деца, трябвало да заплати 1/2 солида като обезщетение⁹⁵. *Pactus Legis Salicae* и *Lex Salica Karolina* предвиждат наказание за вещица/вещер, осмелили се да изядат човек. Той или тя трябвало да бъдат осъдени да заплатят обезщетение от 200 солида⁹⁶. В случая законът не предвижда намаляване или утежняване на наказанието предвид пола на извършителя. Само в тези титули на двете версии на законника на салическите франки жените се споменават като извършители на най-тежкото престъпление – убийство. Интересното е, че законът не свързва магията като средство за извършване на престъпление единствено с женската природа и допуска съществуването и на вещиери.

* * *

Съпоставителното изследване на законниците на германските народи, населявали кралствата на франки и англосакси през V–IX в. показва обща тенденция на смекчаване рестриктивността по отношение наследствените права на жените в посока към разширяване на възможностите им да наследяват земя като дъщери. Във франкската държава най-ограничителни по отношение на тези права на жените останали законниците, които действали в най-малко романизираните територии, заселени с германци, където и покръстването отнело повече време. Подобно било положението и у англосаксите, и възможностите на англосаксонските жени да притежават земя през този период били по-скоро резултат от дарения от страна на съпрузите им, отколкото от включването им (макар и при ограничаващи условия) в кръга на наследниците на бащин имот. Въобще, процесът на разширяване правата на жените да наследяват земя във франкската държава станал осезаем от края на VIII в., а у англосаксите вероятно век по-късно.

Що се отнася до движимото имущество, то по принцип в германското обичайно право жените не били изключени от наследяване. В законниците на отделните германски народи се очертават различия

по отношение на кръга от роднини-жени, включени в групата на наследяващите, както и на реда, в който те следвало да наследят.

Някъде от края на VIII в., с постепенното издигане на Каролингите, във франкската държава рестриктивните германски обичаи, ограничаващи възможностите на жените да наследяват имущество, били системно заобикаляни в документи от практиката, уреждащи предаването на земя и движимост в наследство. За съществуването на подобна тенденция и при англосаксите свидетелства документален материал от по-късен период – IX–XI в.

Причините за налагането на очерталата се тенденция за разширяване наследствените права на жените са комплексни и са свързани както с процеса на постепенното отмиране на родовите отношения и издигане ролята на малкото семейство, така и с влиянието на римски правни институти и принципи – влияние, чийто проводник била църквата. Различните обективни условия, при които се развивали обществата в държавите на франки и англосакси обусловили относителното изоставане на процеса на разширяване наследствените права на жените сред някои от проучваните германски народи (например у англосаксите, саксите от континента, тюрингите).

Обхватът на наследствените права на жените пряко зависел и от социално-политическата организация на обществото. Разширяването на тези права било в интерес на издигащите се във властта знатни фамилии, които, при новите изисквания на християнската църква по отношение на брака, не винаги могли да осигурят законен наследник от мъжки пол, а не желали натрупаните имоти да се разпират между роднини по сребрена линия, защото концентрацията на имот означавала власт.

Разпадането на Франкската империя и постепенният залез на Каролингите обаче довели след себе си политическа и икономическа криза и отслабване на влиянието на църквата. В същото време населението на кралствата на франки и англосакси било изправено пред все по-успешните рейдове на викингите. Страхът и нуждата от защита създавали нови отношения на взаимопомощ в обществото и изтласкали на преден план семейната група (малка или голяма) и феодалните отношения.

Бидейки форма на политическа организация на обществото, феодализмът наложил нов статут на имуществото и лицата. Наследяването на феодите, след като било допуснато, било подчинено на точни правила, свързани със самия фундамент на феодалната система. Идеята за неделимостта на феода логично довела до признаване правото на наследяване единствено на първородния син – принцип, непознат както на „варварските“ закони, така и на римското право.

Всъщност така очертаващата се тенденция за ново ограничаване на наследствените права на жените на практика, колкото и парадоксално да звучи това, била заложена по същото време, когато протичал процесът на разширяване на тези права. Тази тенденция била свързана с реформите в армията, които по различни съображения били принудени да направят франкските и англосаксонските владетели и чийто резултат било издигането на ролята на тежко въоръжените конници. Във франкската държава бенефициалната реформа на Карл Мартел от началото на VIII в. заедно с предоставянето на имунитетни привилегии подготвили отстраняването на свободните незнатни от изпълнението на техните традиционно най-важни права-задължения – военната служба, участието в раздаването на правосъдие, участието в местното управление – и ускорили изпадането им в икономическа и лична зависимост. Промените в статуса на свободнородените мъже водели до промени в статуса и на техните съпруги и дъщери. Разбира се, така очертаният процес на феодализация се развивал с различна скорост в отделните региони на Западна Европа, така че и по отношение на наследственото право нещата не се развивали еднотипно и налице били местни варианти⁹⁷.

Германските закони третирали имуществото, натрупано от жените от брачните им дарове като нещо отделно от останалата семейна собственост, което не можело да се отчуждава, тъй като предназначението му било да бъде използвано при евентуално прекратяване на брака. Това стеснявало възможностите на омъжените жени свободно да се разпореждат с дареното, особено ако ставало въпрос за недвижимо имущество. Докато били живи и двамата съпрузи, цялото семейно имущество се намирало под контрола на мъжа, който имал право да стопанисва имуществото на жена си, но не можел да го отчуждава без нейното съгласие.

В случай че овдовеела, жената получавала по-широки възможности да се разпорежда с имуществото си: ако от брака имало деца, тя владеела това имущество до края на живота си, ползвала се от плодовете от него, но не можела да го отчуждава; ако от брака нямало деца, вдовицата можела да разполага с определен от закона дял и да се омъжи отново.

С други думи, определеното за жената имущество, освен че било своего рода отплата за това, че тя била родила деца, имало и друго предназначение. Чрез него законът целял, от една страна, да осигури вдовицата до края на живота ѝ, а от друга, защитавал и интересите на децата, като им давал право след смъртта на майка си да получат осигуреното от собствения им баща имущество, дори и ако майката междуременно се била омъжила отново. Макар че има данни, че вдовиците били поставяни под опеката на роднини на покойните си съпрузи, някои извори свидетелстват, че е имало и такива, които разполагали с голяма свобода и сами ръководели делата си.

Що се отнася до неомъжените девойки, след навършване на определена възраст онези от тях, които били изгубили родителите си, вероятно сами защитавали интересите си и отговаряли за делата си.

В германските законници са предвидени високи стойности на обезщетенията за нараняване, убийство или продаване на жени в робство. Това била логичната реакция на общество, функциониращо в условията на насилия и войни, в което детската смъртност била особено висока.

Анализът на юридическите извори показва, че жените носели отговорност пред закона за извършени престъпления, макар че в някои законници се прокарва идеята, че поради подчиненото си положение по отношение на съпруга си жената не можела да бъде третирана като съучастница в извършени от него престъпления.

През периода V–IX в. се наблюдава постепенно издигане на правния статус на жените в кралствата на франки и англосакси – процес, който бил преустановен с началото на феодализацията на обществата от двете страни на Ламанша.

БЕЛЕЖКИ

¹ През V–IX в. територията на държавата на франките (разрастнала се от кралство в империя) била обитавана от конгломерат от различни германски народи (бургунди, алемани, бавари, сакси, тюринги и др.) и от заварено местно романизирано население, над които политически доминирали франките. Последните се делили на салически и рипуарски. В същия исторически период в Британия съществували няколко кралства на германските племена англи, сакси, юти, фризи, наричани общо англосаксонски.

² Според римското право агнати били членовете на едно общо домакинство, които били под една и съща фамилна власт или биха били под такава власт, ако домовладелецът (*paterfamilias*) не бил починал. Агнатното родство е гражданско, цивилно родство (вж. **Чолов, Р.** Римското частно право, С., 2000, с. 218).

³ Кръвни роднини (вж. напр. **Чолов, Р.** Цит. съч., с. 219).

⁴ Вж. напр.: **Buckland, W. W.** A Text-book of Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge, 1966, pp. 367–370; **Gardner, J. F.** Women in Roman Law and Society. London & Sydney, 1986, pp. 71, 190–191.

⁵ **Gardner, J. F.** Op. cit., pp. 55, 163–164.

⁶ **Viliers, R.** Le statut de la femme a Rome jusqu'a la fin de la Republique. – Société Jean Bodin, Recueils, 11, 1959, pp. 183–189.

⁷ Вж.: **A. Watson.** The Law of Persons in the Later Roman Republic. Oxford, 1967, p. 152; **A. Watson.** The Law of Succession in the Later Roman Republic. Oxford, 1971, p. 22; **Gardner, J. F.** Op. cit., pp. 13–14.

⁸ **Gardner, J. F.** Op. cit., pp. 198–200.

⁹ **Oulriac, P. et J. de Malafosse.** Histoire du droit privé. T. III: Droit familial. Paris, 1968, p. 365. При франките завещанието било непознато поне до VII в. (вж. **Oulriac, P. et J. de Malafosse.** Op. cit., p. 372).

¹⁰ Ibid., pp. 366–367.

¹¹ Всъщност Тацит в „Германия“ упоменава като наследници на покойник неговите деца, братя и вуйчовци (*liberi, fratres et avunculi*) – вж. *Cornelii Taciti de origine et situ germanorum*. In: *The Life of Agricola and The Germania*. W. F. Allen, ed. London, 1913, pp. 41–65 (нататък: *Germania*), XX, p. 51. Разбира се, не можем да очакваме от Тацит да познава в детайли наследственото право на германците.

¹² *Pactus Legis Salicae*. Ed. K. A. Eckhardt. – MGH. Legum Sectio I, Legum nationum germanicarum, t. IV, pars I, Hannoverae, 1962, p. 1–237 (нататък: *Pactus LS*), LIX, p. 222–223.

¹³ *Lex Ribuaria*. Ed. R. Sohm. – MGH. Legum, t. V, Leipzig, 1925, p. 185–268 (нататък: *Lex Rib.*), LVI, 240–241.

¹⁴ *Leges Alamannorum*. Ed. K. Lehmann. – MGH. Legum sectio I. Legum nationum germanicarum, t. V, pars I, Hannoverae, 1888, p. 35–157 (нататък: *Lex Alaman.*), LV, p. 114–115.

¹⁵ *Leges Burgundionum – Liber constitutionum*. Ed. L. R. de Salis. – MGH. Legum sectio I. Legum nationum germanicarum, t. II, pars I, Hannoverae, 1892, p. 29–122 (нататък: *Leges Burg.*), XIV.1–2, p. 52.

¹⁶ *Lex Rib.*, LVI.4, p. 241.

¹⁷ *Leges Saxonum und Lex Thuringorum*. Hrsg. von C. F. von Schwerin. – MGH. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum, separatim editi. Hannover und Leipzig, 1918, S. 7–50 (нататък: *Lex Saxonum*), XLI, XLIV, XLVI, S. 28–29.

¹⁸ *Lex Thuringorum. Leges Saxonum und Lex Thuringorum*. Hrsg. von C. F. von Schwerin. – MGH. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum, separatim editi. Hannover und Leipzig, 1918, S. 51–66 (нататък: *Lex Thur.*), XXVII, S. 61; *Ibid.*, XXX, S. 61.

¹⁹ Old English will of King Alfred (probably 879–888). – In: *English Historical Documents* (c. 500–1042). Vol. I. D. Whitelock, ed. London, New York, 1979 (нататък: EHD), vol. I, p. 537.

²⁰ Вж. **Eckhardt, K. A.** *Pactus Legis Salicae*, Bd. I, Göttingen, 1954, S. 207; **Pactus Legis Salicae**. Ed. K. A. Eckhardt. – MGH Legum Sectio I, t. IV, pars I, p. XL. Според P. Oulriac и J. de Malafosse обозначението *de terra vero salica* вероятно е синоним на *terra paterna* или *terra aviatica*, и произхожда от думата *sala*, т.е. дом заедно с имота, заградено място (вж. **Oulriac, P. et J. de Malafosse**. *Op. cit.*, pp. 368–369).

²¹ Вж. **Pactus LS**, De alodis, LIX.1–4, p. 222–223.

²² *Capitula legi Salicae addita*, ed. K. A. Eckhardt. – MGH. Legum sectio I, Legum nationum germanicarum, t. IV, pars I, Hannoverae, 1962, p. 256–268 (нататък: *Capit. Legi Salicae addita*), Capit. IV, CVIII, p. 262.

²³ Неяснотата идва от това, че в латинския текст, във винителен падеж, множествено число, думата *fili* (множествено число на *filius*) би могла да означава както деца, така и синове. Относно тълкуването на този титул вж. **Неусыхин, А. Н.** Новые данные по источниковедению Салической правды. Очерк 2: Опыт истолкования некоторых спорных текстов Салической правды (в свете новых источниковедческих данных). – В: *Средние века*, вып. XXI, М., 1962, с. 214–237.

²⁴ **Pactus LS**, De alodis, LIX.6, p. 222–223.

²⁵ **Lex Salica**, LXII, p. 229.

²⁶ **Lex Rib.**, LVI.1–3, p. 240–241.

²⁷ **Leges Burg.**, LIII.1, p. 87–88.

²⁸ **Lex Thur.**, XXVII, S. 61.

²⁹ *Ibid.*, XXVIII–XXIX, S. 61.

³⁰ Marculfi Formulae, ed. K. Zeumer. – MGH. Legum sectio V. Formulae, Hannoverae, 1886, p. 32–127 (нататък: *Marc. form. II*), 12, p. 83.

³¹ Cartae Senonicae. Ed. K. Zeumer. – MGH. Legum sectio V. Formulae, Hannoverae, 1886, p. 185–207, 45, p. 205.

³² **Gregorius**. Hist. franc., Lib. V.21; Lib. VII.36; Lib. VIII.2; Lib. IX.33; Lib. X.12, p. 219, 317, 327, 387–389, 419.

³³ Вж. Anglo-Saxon Wills. D. Whitelock, ed. Cambridge, 1930.

³⁴ Имущество, което младоженецът давал на невестата на сутринта след консумирането на брака като доказателство за нейната девственост (вж.: **Stenton, D. M.** The English Woman in History. London & New York, 1957, p. 8; **Herlihy, D.** Life Expectancies for Women in Medieval Society. In: The Role of Woman in the Middle Ages. R. T. Morewedge, ed. Albany, 1975, p. 9; **Hughes, D. O.** From Brideprice to Dowry in Mediterranean Europe. Journal of Family History, №3, 1978, p. 266; **Lucas, A. M.** Women in the Middle Ages. Religion, Marriage and Letters. Brighton, 1983, p. 62; **Fell, C., C. Clark, and E. Williams.** Women in Anglo-Saxon England and the impact of 1066. Bloomington, 1984, pp. 56–57; **Anderson, B. S. and J. P. Zinsser.** A History of Their Own. Women in Europe from Prehistory to the Present. Vol. I. New York, 1988, p. 36; **McNamara, J. A., S. Wemple.** The Power of Women Through the Family in Medieval Europe, 500–1100. In: Women and Power in the Middle Ages. M. Erler, M. Kowaleski, eds. Athens and London, 1988, p. 87).

³⁵ **Fell, C., Cecily C. and E. Williams.** Op. cit., pp. 56–57.

³⁶ В редица германски законници зестрата, давана на невестата от страна на младоженеца, е обозначена като *dos* (вж. напр.: **Leges Burg.**, XXIV.1, LXIX.2, LXXXVI.2, p. 61–62, 96, 108; *Lex Baiwariorum*. Ed. E. L. B. de Schwind. – MGH. Legum sectio I. Legum nationum germanicarum, t. V, pars II, Hannoverae, 1926, p. 197–473 (нататък: *Lex Bai.*), VIII.XIV, p. 359; *Lex Alaman.*, LIV.1, p. 112; *Lex Saxonum*, XL, XLIII, XLVII, XLIX, p. 27–30; *Lex Rib.*, XXXVII.2, p. 232; The Laws of Жthelberht. In: The Laws of the Earliest English Kings. F. L. Attenborough, ed. and trans. Cambridge, 1922, pp. 4–17 (нататък: *Жthelberht*), 82, p. 15; The Laws of Ine. In: The Laws of the Earliest English Kings. F. L. Attenborough, ed. and trans. Cambridge, 1922, pp. 36–61 (нататък: *Ine*), 31, p. 47 и др.).

³⁷ **Oulriac, P. et J. de Malafosse.** Op. cit., p. 244.

³⁸ *Ine*, 57, p. 55.

³⁹ *Pactus LS*, XIX.4, p. 82; The Laws of Wihfred. In: The Laws of the Earliest English Kings. F. L. Attenborough, ed. and trans. Cambridge, 1922, pp. 98–101 (нататък: *Wihfred*), 12, p. 27.

⁴⁰ Вж. напр.: **Marc. Form. II**, 4, 5, 39, p. 76–78, 98–99, 266–267; Formulae Salicae Lindenbrogianaе, ed. K. Zeumer. – MGH. Legum sectio V. Formulae.

Hannoverae, 1886, p. 265-284 (нататък: *Form. Salicae Lindenbrogiane*), 1, 4, p. 269-270; и др.

⁴¹ Вж. **Oulriac, P. et J. de Malafosse**. Op. cit., p. 128.

⁴² **Gregorius**. Hist. franc., Lib. VI.45, p. 283-284.

⁴³ Вж. напр. **Capit. Legi Salicae addita**, Capit. III.C, p. 256-257, относно задължението на вдовица след смъртта си да остави даденото ѝ от съпруга имущество на децата си.

⁴⁴ Вж. Anglo-Saxon Charters, ed. A. J. Robertson. Cambridge, 1939, pp. 4-7.

⁴⁵ *Aethelberht*, 79-80, p. 15.

⁴⁶ Ibid., 81, p. 15.

⁴⁷ Вж. **Oulriac, P. et J. de Malafosse**. Op. cit., p. 128.

⁴⁸ **Gregorius**. Hist. franc., Lib. IX.42, p. 398.

⁴⁹ *Lex Saxonum*, XLII, S. 28.

⁵⁰ **Kuchenbuch, L.** Bäuerliche Gesellschaft und Klosterherrschaft im 9. Jahrhundert. Studien zur Sozialstruktur der Familia der Abtei Prüm. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 66. Wiesbaden, 1978, S. 76-94, 108-110.

⁵¹ *Capit. Legi Salicae addita*, Capit. III.C, p. 256-257.

⁵² *Cartularium Saxonicum*. W. de G. Birch, ed. Vol. 1-3. London, 1885 - 1893, vol. II, no. 537, p. 155.

⁵³ *Lex Saxonum*, XLII, S. 28.

⁵⁴ Idem.

⁵⁵ *Lex Rib.*, LXXXIV, p. 261.

⁵⁶ **Wemple, S. F.** Women in Frankish Society. Marriage and the Cloister 500 to 900. Philadelphia, 1981, p. 108.

⁵⁷ Ibid., p. 111.

⁵⁸ Ibid., pp. 113-116, 120, 122.

⁵⁹ *Pactus LS*, XV.2, p. 70.

⁶⁰ *Lex Alaman.*, LVI.1, p. 115.

⁶¹ Обезщетение, плащано при убийство от убицеца и неговите най-близки роднини на най-близките роднини на убития.

⁶² *Lex Frisionum*. Ed. K. L. B. de Richthofen. - MGH. Legum (in folio), t. III, Hannoverae, 1863, p. 631-700 (нататък: *Lex Frisionum*), IX.8-9, p. 665.

⁶³ The Laws of Alfred. In: The Laws of the Earliest English Kings. F. L. Attenborough, ed. and trans. Cambridge, 1922, pp. 62-93 (нататък: *Alfred*), 11§2, 11§5, p. 71.

⁶⁴ *Aethelberht*, 10, 11, 14, 16, pp. 5, 7.

⁶⁵ Вж. *Pactus LS*, XXV.1, 2, 5, 6, p. 93-94; *Lex Salica*. Ed. K. A. Ekhardt. - MGH. Legum Sectio I. Legum nationum germanicarum, t. IV, pars II, Hannoverae, 1969 (нататък: *Lex Salica*), LXVII.1, 2, 4, 5, p. 112.

⁶⁶ *Pactus LS*, XXIV.2-3, p. 91.

⁶⁷ *Lex Salica*, XXXIII.2–3, p. 72.

⁶⁸ *Pactus LS*, XX.1–4, p. 83–84.

⁶⁹ *Lex Salica*, XXII.1–4, p. 62.

⁷⁰ *Lex Alaman.* LVI, p. 115.

⁷¹ *Alfred*, 11, 11.§1 p. 71.

⁷² *Pactus LS*, XVII.3, p. 72.

⁷³ *Alfred*, 26, p. 77.

⁷⁴ *Lex Alaman.*, XLV–XLVI, p. 105–106; *Lex Bai.*, XVI.V, p. 434–435.

⁷⁵ *Lex Saxonum*, XX, S. 23.

⁷⁶ *Pactus LS*, XXIV.8–9, p. 92; *Ibid.*, XLI.15–17, p. 160–161.

⁷⁷ *Lex Rib.*, XII, p. 216–217; *Ibid.*, XIII, p. 217; *Ibid.*, XIV.2, p. 217.

⁷⁸ *Lex Rib.*, VII, p.215; *Ibid.*, XI, p. 216.

⁷⁹ *Lex Alaman.*, LX.1–3, p. 129–130; *Ibid.*, LVIII, p. 129; *Lex Bai.*, IV.XXX, p. 335. Вергелдът за свободен алеман от низша категория бил 160 или 200 солида в зависимост от това дали имал или нямал синове, а за алеман от средна категория – 200 солида. Ако обаче ставало въпрос за убийство на жена, се плащало двойно (вж. *Lex Alaman.*, XLVIII, p. 107–108). Вергелдът за обикновен бавар бил 160 солида.

⁸⁰ *Lex Bai.*, IV.XXX, p. 335.

⁸¹ *Lex Saxonum*, XV, S. 21.

⁸² *Lex Frisionum*. *Additio Sapientum*, V, p. 693.

⁸³ *Æthelberht*, 74, p. 15.

⁸⁴ *Pactus LS*, XXIV.5–6, p. 91; *Ibid.*, XLI.19–20, p. 161.

⁸⁵ *Lex Salica*, XXXIII.4–5, p. 72.

⁸⁶ *Capit. Legi Salicae addita*, CIV.4–7, p. 260.

⁸⁷ *Lex Rib.*, XII–XIII, p. 216–217; *Capit. Legi Salicae addita*, *Capit.* III, CIV.4–11, p. 260–260.

⁸⁸ *Lex Alaman.*, LXXXVIII, p. 150–151.

⁸⁹ *Ibid.*, L, p. 109–110.

⁹⁰ *Alfred*, 9, p. 69.

⁹¹ **Herlihy, D.** *Op. cit.*, p. 8.

⁹² **Wemple, S. F.** *Op. cit.*, p. 29.

⁹³ *Ine*, 7; 7.§1, p. 39.

⁹⁴ *Ibid.*, 57, p. 55.

⁹⁵ *Pactus LS*, XIX.4, p. 82.

⁹⁶ *Ibid.*, LXIV.3, p. 233; *Lex Salica*, XXXVII.3, p. 75.

⁹⁷ Така например, R. H. Bloch стига до извода, че изворите от епохата показват, че принципът за наследяване от първородния син, характерен за северните предели на Франция, не се наложил на юг, а в регионите, където все пак го спазвали, той бил видоизменен и предписвал наследяване от страна на най-голямата дъщеря, ако нямало синове. Това отношение към правото

на първородния било функция от относителната независимост на тази част от Франция след залеза на Каролингите, както и от повърхностната феодализация в тези региони, в които от втората половина на IX в. жените играели важна роля в политиката и дори във военното дело (вж. *Bloch, R. H. Medieval Misogyny and the Invention of Western Romantic Love. Chicago & London, 1991, p. 189*).